

JIRÍ DAN, YOUSEF MAHAGNA

ROLE ŽENY A MUŽE V EUFUNKČNÍM MANŽELSTVÍ ČESKÉM A ARABSKÉM — PŘÍSPĚVEK K TRANSKULTURNÍ ANALÝZE

V rámci tradičního, klasického přístupu ke zkoumání rodiny se zaměřujeme na osobnost jednotlivých členů a předpokládáme, že funkčnost rodiny a manželství rodičů jsou determinovány osobnostmi jednotlivých členů, jejich trvalejšími osobnostními rysy, vzorci jejich chování, kterým se naučili v různých etapách ontogeneze. Je možno zkoumat mechanismy, jakými se zvnitřňuje budoucí mužská a ženská role, vztah mezi sourozeneckou pozicí v rodičovské rodině a volbou partnera, spokojeností či nespokojeností v manželství.

Naopak při systémovém přístupu k rodině se primárně zaměřujeme na kvalitu komunikace v rodině, na citovou atmosféru prostředí, ve kterém komunikace probíhá, na vývoj manželství a rodiny v jejich jednotlivých etapách, na mezigenerační vztahy, na dimenze rodiny jako celku apod. Poznatky získané o fungování bezproblémové rodiny spoluvytvářejí náš pohled na rodinu a manželství dysfunkční, a naopak analýza dysfunkčních rodin, dysfunkčních manželských dyád může odhalit zdroje poruch funkčnosti rodiny a manželství, a tím definovat podmínky pro funkčnost rodiny a manželství.

Podle Plaňavy a Možného (1981) „v rodinné terapii, při diagnostice poruch fungování manželské či partnerské dyády, stojíme obecně před problémem nalezení míry, povahy a zdroje nesouladu mezi dvěma jedinci, mužem a ženou, kterým něco brání v dobrém soužití.“

Při formulování cíle výzkumu jsme navázali Plaňavu a Možného, c.d., kteří přinesli důkazy o tom, že zdrojem nesouladu může být nepřesné, neadekvátní přejímání mužské role manželem a ženské role manželkou. S tím úzce souvisí další možný zdroj dysfunkce manželské dyády: chyby ve vzájemně se podmiňující autopercepci a heteropercepci rodičů, které vedou k inkonzistenci mužské a ženské role v páru.

Současná podoba arabské i české rodiny a postoj společnosti k rodině jsou výsledkem dlouhodobého kulturního, demografického a kodifikačního vývoje. Jde zejména o formální i neformální podmínky jejího vzniku, rozložení moci v rodině, o velikost atd. Rodina je skupinou, v níž se přenášejí tradiční kulturní vzorce chování a která je díky tomu i jednotkou do značné míry konzervativní. V České republice jsou formální práva a povinnosti rodičů, manželů definovány v Zákonu o rodině.

Arabská a česká rodina a manželství se nacházejí v zásadně jiném právním, kulturním a demografickém prostředí. Výsledky provedeného výzkumu mohou být chápány jako příspěvek do diskuse, zda a jak patriarchální typ rodiny se soustředěním formální moci do osoby manžela a otce (reprezentovaný vzorkem arabských rodin) ovlivňuje inkonzistenci rolí muže a ženy ve srovnání s typem rodiny středoevropského typu (reprezentovaným vzorkem českých rodin) s definovaným symetrickým rozdělením formální moci mezi oba manžele.

Zároveň nás zajímalo, jak arabští muži a ženy přejímají sociální role, z pohledu české normy, viděno českýma očima (tj. s využitím dotazníku TIR, viz dále). Pokud budeme dále hovořit o arabské rodině, máme na mysli rodiny arabské populace Izraele.

V přítomné době není sociální role ženy a muže ani v české, ani v arabské populaci a kulturním prostředí jasně definována. Všeobecně se přijímá pouze konstatování, že mužská a ženská role patří k základním sociálním rolím, které se při bližším pohledu jeví jako složité struktury řady rolí nižší úrovně obecnosti.

Dlouhodobým problémem je také vymezení pojmu rodina ve společenských vědách. Existuje mnoho různých definic rodiny, uvádíme jednu z nich. Plaňava (1994) definuje rodinu jako „strukturovaný celek (systém), jehož smyslem, účelem i náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.“ V arabské matematické literatuře dominuje hledisko normativní, výzkumné studie zaměřené na rodinu zatím chybějí.

Možný (1990) podává ze sociologického hlediska přehled vývoje evropské rodiny a naznačuje její další vývoj ve třech časových horizontech. Hlavním rysem současné evropské monogamní rodiny je podle Horské (1990) její snižující se stabilita, vysoká rozvodovost je pouze jejím projevem.

V posledních letech se věnuje řada badatelů rozboru nejrůznějších dat ze života základního společenského útvaru, kterým byla v minulosti rodina (Čáňová, 1992). Jde ve všech případech o interdisciplinární studium, protože je záležitostí historické demografie, historické sociologie a historické součásti etnografie. Základním pramenem pro tato studia jsou nejrůznější soupisy obyvatelstva.

Matoušek (1993) je při pohledu do budoucnosti optimistický. Vychází z přesvědčení, že hodnotná lidská osobnost potřebuje komunikaci a sdílení, potřebuje stálý okruh nejbližších lidí, potřebuje domov.

Současné proměny rodiny v České republice i v Izraeli se v mnohém podobají. Především je to určitá demokratizace vztahů. Tato tendence je pozorovatelná jak v ČR, tak v Izraeli. Nejdříve se demokratizovaly vztahy mezi manžely, postupně stále více i mezi rodiči a dětmi. Dalším významným činitelem je zvyšování vzdělanostní úrovně, zejména žen. Zásadní rozdíl mezi arabskou a českou rodinou je v zaměstnanosti žen. Zaměstnaná žena je v populaci arabských obyvatel Izraele stále ještě spíše výjimkou, zatímco v České republice se již několik desetiletí udržuje na poměrně vysoké úrovni.

Arabská společnost a arabská rodina

Hranice arabského světa jsou vymezeny, ohraničeny jednotným spisovným arabským jazykem, převažujícím muslimským náboženstvím — islámem a poměrně jednotnou kulturou a společnou historií. Objektivní informace o vývoji v posledních desetiletích jsou českému čtenáři přístupné v publikaci *Islám — ideál a skutečnost* autorů A. Křikavové, M. Mendela a Z. Müllera (1990). Seznam české literatury o islámu najdeme v *Islámské výzvě* Miloše Mendela (1994). Psychologické úvahy o arabské rodině najdeme v dílech arabských autorů, kteří jsou většinou vysokoškolskými učiteli na univerzitách v arabském světě. Převažují normativní přístupy a často beletrizující úvahy, o tom, jaká by rodina měla být a jaké jsou osobní zkušenosti autorů.

Arabština má pro rodinu výraz „al-a-ila“, to znamená vztah, pečovat, vzájemná spolupráce; má jediný výraz pro byt a dům, v arabštině bajt. Vztahy v rodině jsou podle Sharabiho, (1981) vztahy mezi rolemi jednotlivých členů, jako je role muže, ženy, otce, matky, staršího nebo mladšího sourozence, bratra nebo sestry. Matka v arabské rodině se nestará o své pohodlí a osobní zájmy, uvádí dále Sharabi, ale stará se o děti. Jsou její „vizitkou“, projevuje se v nich její péče. Nejtěsnější vztahy v rodině jsou vztahy matky k jejím dětem. Otec děti vychovává poměrně málo. Otec se pro matku většinou stane jen živitelem a odpovědným za vytvoření podmínek pro rodinu. Když žena už nechce žít se svým mužem, odchází k některému ze synů. Když se arabským rodičům narodí syn, přestanou lidé otce oslovovat jeho jménem, např. Mohammede, a k oslovení užívají jméno nejstaršího syna, např. ho oslovují Abu Ali, pokud jeho syn dostal jméno Ali. Totéž platí pro matku, kterou potom oslovují např. Um Ali. Pro rodiče je to důležitá změna, spojená s pocity hrdosti. Základním motivem pracovní činnosti otce v arabské rodině je snaha, aby děti žily v lepších podmínkách než on. Děti si většinou uvědomují péči rodičů o sebe a mají pocit viny v případě neplnění a nesplnění povinností vůči rodičům.

Pod vlivem širšího kulturního prostředí, ve kterém se uplatňují vlivy židovské, dochází v arabských rodinách v Izraeli ke změnám týkajícím se rodinné atmosféry. Arabská rodina už je o něco méně soudržná, ovlivnil ji nový životní způsob, např. možnost zaměstnání žen, možnost zaměstnání otce mimo místo bydliště pro větší výdělek, možnost středoškolského a vysokoškolského vzdělání žen atp. Rozdělení moci v arabské rodině je takové, že na vrcholu hierarchie moci, rozhodování je otec. V rodině jako sociálně ekonomické jednotce má otec roli vlastníka všech ostatních a oni jsou pod jeho vlivem. Otec je povinen materiálně rodinu zabezpečit. I když rodina prochází různými změnami, vždy zůstává otec hlavou rodiny a má zvláštní postavení. „Děti patří k jeho rodu a mají jeho jméno, bez ohledu na jméno matky. Rodina žijící u manžela ho musí poslouchat, jak žena, tak i děti, a nediskutovat o něčem, co on vidí správně.“ Sharabi, c.d. Pokud se chování otce odchýlí od sociální normy, např. je-li je alkoholik nebo

narkoman, může se manželka s malými dětmi obrátit na rodiče, nebo na syny, pokud jsou dospělí.

Jak Sharabi dále uvádí, „otec si dává velký pozor, aby nikdo z jeho rodiny nezasahoval do jeho sféry, tzn. aby se např. neptal, kde pobýval, co dělal a proč. Je hlavou rodiny, která doporučuje, nařizuje, ale nikdo z rodiny nedává příkazy jemu. Je to klasický otec, kterého celá rodina respektuje. Místo na vrcholu pyramidy moci obsadil díky tradici, která mu dává právo toto místo obsadit. Ostatní ho potřebují jako ochranu a jako vůdce, který pomůže v kritických dobách. Z tohoto hlediska vidíme, že otec nemá těsné vztahy k jiným členům, zejména je vzdálen od dětí. Během dne pracuje a po večeri odchází na návštěvu, do kavárny, nebo vyřizuje různé záležitosti. Když se pozorně podíváme na arabskou rodinu, zjistíme, že skutečným vůdcem doma je matka. Rozhoduje o životě dětí, vychovává je. Protože je v domácnosti, vztah dětí k matce je mnohem silnější než k otci. Patriarchální typ rodiny je v poslední době pod tlakem změn ve společnosti. Žena může pracovat ve stejnou dobu jako manžel. V některých rodinách můžeme pozorovat mnoho změn, vedoucí pozice muže pomalu ustupuje a rodina už není tak pevnou sociálně ekonomickou jednotkou pod vedením otce. To platí zejména pro vzdělané rodiny a pro rodiny z vyšších vrstev ve městech.

V arabském světě existuje několik typických názorů na roli ženy. Islám porovnává muže a ženu a jako velká sociální revoluce (původně) řešil postavení ženy, když před vznikem islámu žena nebyla vůbec ceněna a neměla žádná práva ani respekt. Při svém vzniku islám změnil situaci a uznává ženu jako plnoprávnou bytost. Osvobodil ji od nadvlády muže, žena mohla pracovat, učit se a mohla se účastnit náboženských úkonů a politického života. V klasické arabské rodině můžeme pozorovat několik změn týkajících se postavení ženy z hlediska finanční a sociální závislosti na rodině. Žena se musí spoléhat na manželství, musí se vdát. Když se nevdá, každý se na ni dívá jako na bezmocnou. Společnost oceňuje na ženě její ženskost, její feminitu, její manželství a mateřství, také dovednosti v domácnosti. Z hlediska sexuality je krása její kapitál. Žena v klasické arabské společnosti je odpovědná nejen za odchylky ve svém chování, ale také za odchylky muže. Podle tradice je příčinou konfliktu a „zoufalství“. Proto se stává, že žena, která pošpiní čest rodiny pohlavním stykem s cizím člověkem, je zabita někým z příbuzných. Muže v obdobném případě nikdo nepotrestá. Klasická rodina očekává, že žena bude manželovi věrná a bude plnit domácí povinnosti. Musí respektovat jeho příbuzné. Můžeme se setkat s různými skupinami, které odmítají tyto podmínky a chtějí změnit postavení ženy, jako např. při volbách (některé ženy už kandidují ve volbách); objevují se snahy, aby ženy mohly zastávat i vyšší funkce v zaměstnání a na úřadech, najdeme i tendence k sexuální emancipaci ženy. Postavení ženy se v některých vrstvách postupně mění, protože se mění struktura společnosti a protože se účastní společenského života. Pokud je žena v arabské společnosti „slabá“, pak ne kvůli tělesné konstituci, ale protože nemá žádný majetek.

Sňatek je tradičně považován více za věc rodiny než za záležitost dvou osob. Rodina organizuje svatbu. Hlavní význam sňatku je podle oficiální tradice navázání legálních sexuálních vztahů, zplodění dětí, zajištění společného stabilního soužití mezi manželi, aby navzájem spolupracovali a pečovali jeden o druhého. V arabské společnosti pořád ještě platí, že jedinec nemá právo vybírat si partnerku bez pomoci nebo souhlasu rodičů nebo příbuzných. Svatbu organizují příbuzní. Rodiče chlapce žádají o ruku rodiče děvčete z iniciativy chlapce. Rodiče se poradí s příbuznými nebo soudy a přáteli, hlavní slovo mají otec a matka. Rodiče děvčete s ní hovoří o chlapci a ona vyjádří svůj souhlas nebo nesouhlas. Podle islámu si děvče může vybrat chlapce bez předchozího souhlasu otce v případě, že chlapec je bezproblémový. Při zasnoubení se snoubenci musí přidržovat několika pravidel. Bylo a ještě je zvykem uzavřít manželství mezi příbuznými, např. mezi bratrancem a sestřenicí. Podle posledních výzkumů se počet těchto manželství snižuje kvůli zdravotním i psychickým problémům dětí. Po vynucených sňatcích následují nejhorší manželství, která jsou nejvíce ohrožena rozvodem. Dochází k nim takto: Rodiče, kteří mají neatraktivní dceru, často již starší, a průměrně atraktivního chlapce, se domluví s podobnými rodiči, tzn. takovými, kteří také mají starší dceru a průměrně atraktivního syna. Tak jsou uzavřeny dva sňatky — change marriage. Pokud je děvče příliš mladé, nevybírá si ženicha samo, ale rozhodují její rodiče. V 80. letech se věk nevěst v arabských rodinách pohyboval v rozmezí od 17 do 21 let, ženichů 24 až 30 let. Islám dovolil muži, aby si vzal 4 ženy, ale s podmínkou, aby byl vůči nim spravedlivý, aby je uživil a pečoval o ně. Izraelské zákony toto nedovolují.

Žadatel o uzavření manželství z arabské rodiny si nemůže vybrat mezi civilním a církevním sňatkem. V Izraeli může mít jen církevní sňatek (muslimové v mešitě, křesťané v kostele, židé v synagoze). Stát nestanovil jednotné zákony pro svatební úkony těchto skupin. Každá skupina má své zákony týkající se např. svatební úmluvy o odstupném při případném rozvodu. Většina rodin nesouhlasí s civilním sňatkem možné ho uzavřít, protože tím ztrácí na manžele vliv. Civilní sňatek umožňuje vzít si manžela (manželku) jiného náboženského vyznání. Proces rozvodu má v arabské společnosti různé formy, záleží na náboženském vyznání. U některých skupin je snadné se rozvést, u jiných je rozvod téměř nemožný. Z hlediska islámu je sňatek nebo rozvod věc náboženská, a ne civilní. Manželé v takové situaci podléhají islámským zákonům. Před vznikem islámu byl rozvod hodně rozšířený, muž se mohl rozvést kdykoli chtěl a žena také. Islám rozlišuje dva druhy rozvodu: úplný a dočasný. Při dočasném rozvodu se manžel rozvede s manželkou a má možnost se opět vrátit, pokud neuplyne určitá doba pro návrat. Když se v této době nevrátí, ztrácí možnost vzít si ženu zpět. Pokud by si ji chtěl vzít zpět, musí absolvovat sňatek od začátku. Tato doba trvá dva měsíce. Pokud se manžel rozvede, musí své rozvedené manželce platit měsíčně finanční částku a pokud je těhotná, musí se o ni starat až do porodu. Mají-li syna, zůstane u matky do 7 let v každém případě, dcera do 9 let. Podle izrael-

ských zákonů ve věku 7 let syna a v 9 letech dcery o svěřeni do péče jednoho z rodičů rozhoduje soud. Je obvyklé, že od uvedeného věku jsou děti v péči otce. O rozvodu manželství, které bylo v Izraeli uzavřeno podle islámského práva, rozhoduje islámský soud. Islámské soudy jsou v Nazaretě, Tel Avivu a Taibě. O rozvodu manželství uzavřených podle křesťanského nebo židovského práva se rozhoduje před izraelským civilním soudem. Návrh na rozvod manželství může podat manžel i manželka. Uznáný důvod rozvodu mohou být neplodnost muže nebo ženy, psychické nebo somatické onemocnění, špatné zacházení s manželkou, nevěra manžela nebo manželky, opuštění společné domácnosti. O rozvod nejčastěji žádá muž. V průběhu rozvodového řízení ustanoví islámský soud dva občany, známé rodiny, aby se pokusili o smír. Pokud smíru nedosáhnou, manželství je rozvedeno.

V některých arabských rodinách mají rodiče jiný vztah k synům a jiný k dcerám. Chlapec je chápán jako zisk pro rodinu, děvče se považuje za méně významné. Postavením rodiny a manželství v arabské společnosti se zabývá také M. Akla (1983) ve rozsáhlé monografii „Rodinný systém“. Podle něj je „manželství nejdůležitější společenskou institucí a chrání jedince proti tomu, aby se stal odchýlným. Zabezpečuje členy a poskytuje jim jistotu např. v nemoci.“ Není nám známa žádná empirická studie týkající se arabské rodiny v Izraeli a vztahů v ní, která by byla provedena arabským nebo nearabským psychologem.

Empirický výzkum

Prvním cílem našeho výzkumu bylo zjištění maskulinity mužské a maskulinity, resp. feminity ženské role v arabské rodině. Přitom jsme si byli vědomi toho, že v použitém dotazníku (TIR) je obsah mužské a ženské role vymezen vzhledem k evropské kultuře. O úskalích použití převodu dotazníku do jiné kultury referuje např. Merenda (1993). Protože počet možných vyšetřených rodin byl nutně omezen (vyšetření v jedné rodině představovalo pro examinátora jedno odpoledne), zvolili jsme v prvním kroku rodiny eufunkční. Porovnání s rodinami dysfunkčními, které jistě přinese další zajímavá fakta, bude možné v blízké budoucnosti.

Druhým cílem výzkumu je zjištění míry inkonzistence mužské a ženské role v arabské rodině. Přitom inkonzistenci role je definována jako suma rozdílů mezi percepcí partnerem na jedné straně a autopercepcí, předpokládanou percepcí a ideálem na straně druhé. Cíl jsme formulovali s přihlédnutím k předpokladu ověřenému u rodin českých (Plaňava, I., Možný, I., c.d.), že přijetí obsahu mužské role mužem a ženské role ženou má vztah k funkčnosti manželství.

Třetím cílem je porovnat arabské eufunkční rodiny s eufunkční rodinou českou. Mimo důvodů výše zmíněných pro formulování tohoto cíle, existoval ještě jeden důvod bezprostředně praktický: jednomu z autorů usnadní počátky případové práce v Izraeli a naznačí, nakolik bude moci využívat poznatků z dětské a manželské poradenské psychologie získané během studia.

Čtvrtým cílem je porovnání arabské a české skupiny ve 13 psychických vlastnostech, které v kultuře definují obsah mužské a ženské role.

Popis vzorku a provedení výzkumu

K dosažení výzkumných cílů zvolili jsme metodu extenzivního terénního výzkumu. Použili jsme dotazník TIR, který je v české verzi běžně užíván. Pro potřeby našeho výzkumu jsme jej převedli do arabštiny, takže naše výsledky mohou být chápány též jako první údaje pro standardizaci.

Popis zkoumaných souborů

Soubor I tvořilo 45 manželských párů arabských obyvatel Izraele, které splňují tyto podmínky:

- 1) oba partneři hodnotí své manželství jako spokojené
- 2) manželé spolu žijí alespoň 5 let
- 3) manželé žijí ve společné domácnosti
- 4) žádný z partnerů nikdy neuvažoval o rozvodu ani nenavštívil poradnu nebo se neradil o rozvodu se známými
- 5) manželé mají alespoň jedno dítě ve věku 5 až 10 roků
- 6) oba žijí ve svém prvním manželství
- 7) v současné rodině ani v rodičovských rodinách nebylo žád ná závažné somatická ani psychické onemocnění

Soubor II tvořilo 21 manželských párů z České republiky, které rovněž splňovaly výše uvedené podmínky.

Výzkum se uskutečnil v měsících dubnu až červenci 1994. V Izraeli byly dotazníky zadávány ve městě Um-El-Fahem (30.000 obyvatel) a v okolních vesnicích. S některými se jeden ze spoluautorů znal nebo to byli známí jeho známých. Všichni byli motivováni k účasti na výzkumu. Manželé vyplňovali dotazníky současně, bez možnosti průběžného vzájemného verbálního nebo neverbálního kontaktu. Pro všechny to bylo první setkání s psychologickým dotazníkem. Někteří projevovali zpočátku obavy, že výsledky budou zneužity, že budou zveřejněny. Některé ženy byly zneklidněny představou, že se s výsledky seznámí jejich muž. V tomto článku prezentujeme dílčí výsledky šířeji zaměřeného výzkumu. Celé vyšetření v jedné rodině trvalo 2 až 3 hodiny. Dotazník TIR byly zadáván jako druhý v pořadí v baterii tří dotazníků.

V České republice zadával testovou baterii v měsících květnu až červenci 1994 druhý spoluautor a posluchačky psychologie.*

* Děkujeme PhDr. Liduše Osecké, CSc. za výpočet výsledků. Naše poděkování patří též Mgr. Lence Janíčkové, studentkám Evě Hradilové, Janě Ryšavé, Gabriele Dvořáčkové a Janě Jebavé. Výzkum byl proveden v rodinách v Brně, Jihlavě, Blansku, Židlochovicích, Vojkovicích, Tišnově, Šlapanicích, Čisté v Krkonoších, Semilech a Trutnově.

TIR – Test inkonzistence rolí a percipované maskulinity – feminity muže a ženy v páru autorů I. Plaňavy a I. Možného měří míru přesnosti přejímání rolí v páru mezi mužem a ženou a míru vnitřní integrity role. Vedle těchto měr, které indikují míru soudržnosti sledované struktury, zjišťuje test i stav vzhledem k vnější normě sociálně legitimního obsahu maskulinity a feminity. Autoři vycházejí z předpokladu, že základním vymežovatelem mužské role v manželství je žena a ženské role muž. Oba partneři v řadě vlastností osobnosti posuzují sebe sama, svého partnera a písemně se vyjadřují, jak si představují ideálního partnera. Odhadují mínění partnera o sobě, vypovídají o tom, jak je podle jejich názoru vnímá partner. Sumací rozdílů mezi identickými položkami srovnatelných sad posuzování se zjišťují míry inkonzistence.

Pro muže i tak získáme:

1. míru diference heteropercepce od autopercepce
2. míru diference heteropercepce od předpokládané percepce
3. míru diference heteropercepce od ideálu.

Z praktických důvodů jsou tyto míry nazvány:

1. „chyba v sebereflexi“
2. „chyba v očekávání“
3. „chyba v ideálu“.

Součtem „chyb“ získáme celkovou míru inkonzistence té které role.

Test obsahuje hodnocení vlastností osobnosti, které rozlišují mezi muži a ženami a nabývají kladné či záporné hodnoty v závislosti na tom, jestli se jedná o vlastnost muže nebo ženy. Získáme tak míry pro mužskou, tak i pro ženskou roli, kterými jsou:

1. maskulinita reflektovaná (vychází z autopercepce)
2. maskulinita percipovaná (vychází z heteropercepce)
3. maskulinita předpokládaná (vychází z předpokládané heteropercepce partnerem)
4. maskulinita vyžadovaná (vychází z představy partnera o ideálu partnera).

Všechny čtyři míry maskulinity u každé role je možno sčítat a dostaneme tak souhrnný ukazatel míry maskulinity nositele mužské role a ukazatel míry maskulinity nositelky ženské role.

Výsledky

Zjištění maskulinity-feminity

V tabulce 1 jsou obsaženy údaje o úrovni a rozptylu hodnot maskulinity mužské a ženské role v páru v české a arabské rodině, údaje o hodnotách a významnosti rozdílů mezi oběma skupinami. Pro konstrukci testu maskulinity bylo použito 13 ze 20 položek Testu inkonzistence rolí. Seznam položek přispívajících

ROLE ŽENY A MUŽE V EUFUNKČNÍM MANŽELSTVÍ ČESKÉM
A ARABSKÉM — PŘÍSPĚVEK K TRANSKULTURNÍ ANALÝZE

ke skóre maskulinity je obsažen v tabulkách 3 a 4, protože jsme srovnávali zkoumané soubory v těchto jednotlivých vlastnostech. Testované osoby se vyjadřují na sedmistupňové škále, v jednotlivé složce (nikoli vlastnosti) maskulinity může tedy proband dosáhnout hrubého skóre $7 \times 13 = 91$, součtem čtyř měr maskulinity (maskulinita reflektovaná, percipovaná, předpokládaná a vyžadovaná) získáme souhrnný ukazatel míry maskulinity mužské, resp. ženské role, takže v krajním případě může proband dosáhnout hrubého skóre $4 \times 91 = 364$ bodů. V testu TIR je maskulinita-feminita definována jako jednorozměrná bipolární dimenze. Vysoké skóre maskulinity znamená nízkou míru femininity. Z důvodů snadnosti pojmenování hovoříme proto i o maskulinitě u žen.

Tabulka 1. Maskulinita mužské a ženské role v páru — porovnání arabských a českých rodin

proměnná	arabské rodiny		české rodiny		t-test	p
	průměr	sm.odch. n = 45	průměr	sm.odch. n = 21		
Ž2	56.84	8.83	62.43	9.59	-2.33	0.02*
M1	58.31	9.09	55.76	6.68	1.15	0.26
M3	57.49	7.99	56.57	8.27	0.43	0.67
Ž4	57.31	9.42	63.57	6.27	-2.77	0.01*
M2	57.84	8.97	44.90	6.75	5.87	0.00*
Ž1	58.27	7.35	45.90	7.87	6.23	0.00*
Ž3	58.38	7.61	44.57	8.77	6.64	0.00*
M4	58.80	7.85	54.95	5.33	2.03	0.05*
TMAM	229.96	26.64	227.67	51.88	0.19	0.85
TMAZ	231.07	28.19	193.33	22.93	5.36	0.00*

Legenda:

Ž2... maskulinita muže percipovaná Ž2 = 2. strana dotazníku TIR pro ženu, žena takto percipuje svého muže

M1... maskulinita muže reflektovaná
M3... maskulinita muže předpokládaná
Ž4... maskulinita muže vyžadovaná, ideální
M2... maskulinita ženy percipovaná

Ž1... maskulinita ženy reflektovaná
Ž3... maskulinita ženy předpokládaná
M4... maskulinita ženy vyžadovaná, ideální
TMAM...maskulinita mužské role
TMAZ...maskulinita ženské role

Při pohledu na tabulku 1 je zřejmé, že průměrné hodnoty jednotlivých dimenzí maskulinity se pohybují v relativně úzkém rozmezí, a to u arabské skupiny od 56.84 do 58.80 bodu, u české skupiny od 44.57 (maskulinita ženy předpokládaná) do 63.57 (maskulinita muže ideální). Maskulinita mužské role, resp. její průměrná hodnota, se u vzorku arabských mužů, 230.0, neliší od našeho vzorku českých mužů, 227.7. Významný rozdíl není také oproti hodnotě uvedené v tabulkách norem, pro českou populaci, 246.7. Statisticky významný rozdíl je mezi skupinami žen, arabské ženy jsou maskulinnější než české, jsou méně feminní.

U arabských manželských párů je významně nižší maskulinita muže percipovaná, významně nižší je maskulinita muže vyžadovaná, významně vyšší je maskulinita ženy percipovaná, reflektovaná, předpokládaná i ideální. Významně vyšší je průměrná maskulinita ženské role. Měřeno dotazníkem TIR, arabské ženy jsou významně méně feminní.

Inkonzistence mužské a ženské role

V tabulce 2 nacházíme charakteristiky úrovně a rozptylu hodnot inkonzistence mužské a ženské role v arabských a českých rodinách, a dílčích složek této inkonzistence.

Jednotlivé složky mohou teoreticky nabývat hodnot od 0 do 120, celková míra inkonzistence mužské nebo ženské role pak 3 x 120, tj. 360 bodů.

Mezi skupinami nebyl zjištěn žádný významný rozdíl. Pro doplnění k hodnotě 85.33 bodu inkonzistence mužské role v české skupině a 106.71 v arabské skupině uvádíme 80.1 bodu z norem pro českou populaci. Průměrná hodnota inkonzistence ženské role v české populaci je podle tabulek norem 80.4 bodu, předpokládáme bez výpočtu, že naše zjištěné hodnoty pro inkonzistenci ženské role se významně neliší. Pro názornost jsme k popisu proměnných volili místo verbálního popisu vyjádření postupu, kterým se k proměnné dospěje, např. M1 - Ž2, tj. rozdíl mezi odpověďmi na první straně záznamového archu muže (maskulinita reflektovaná, já jsem) a odpověďmi na druhé straně záznamového archu ženy (maskulinita percipovaná, můj muž je).

ROLE ŽENY A MUŽE V EUFUNKČNÍM MANŽELSTVÍ ČESKÉM
A ARABSKÉM — PŘÍSPĚVEK K TRANSKULTURNÍ ANALÝZE

Tabulka 2. Inkonzistence mužské a ženské role — porovnání arabských a českých rodin

proměnná	arabské rodiny n = 45		české rodiny n = 21		t-test	p
	průměr	sm.odch.	průměr	sm.odch.		
M1 - Ž2	23.38	13.79	28.47	9.16	-1.54	0.13
M3 - Ž2	26.71	14.82	27.33	9.95	-0.17	0.86
Ž2 - Ž4	27.38	17.94	29.52	14.82	-0.48	0.64
TMI	106.71	153.22	85.33	27.90	0.90	0.37
Ž1 - M2	22.20	11.51	25.33	8.02	-1.12	0.27
Ž3 - M2	23.82	13.05	25.71	7.50	-0.74	0.46
M2 - M4	27.09	15.87	27.71	14.25	-0.15	0.88
TZI	74.87	35.78	78.76	23.56	-0.45	0.65

M1 - Ž2 ...chyba v sebereflexi muže
M1 (považuji se) - Ž2 (svého partnera považuji)

M3 - Ž2 ...chyba v očekávání muže
M3 (můj partner mě považuje) - Ž2

Ž2 - Ž4 ...chyba v ideálu muže
Ž2 - Ž4 (za ideálního manžela pro sebe)

TMI ...inkonzistence mužské role

Ž1 - Ž2 ...chyba v sebereflexi ženy
Ž1 (považuji se) - M2 (svoji partnerku považuji)

Ž3 - M2 ...chyba v očekávání ženy
Ž3 (můj partner mě považuje) - M2

M2 - M4 ...chyba v ideálu ženy
M2 - M4 (za ideální manželku pro sebe)

TZI ...inkonzistence ženské role

Zjištění úrovně vlastností, kterými je definována mužská a ženská role

Za jeden z cílů výzkumu jsme si stanovili porovnání arabské a české skupiny ve 13 psychických vlastnostech, které ve (středoevropské) kultuře definují obsah mužské, resp. ženské role, u skupiny arabských mužů a žen se skupinou českých mužů a žen. Opíráme se přitom o vlastnosti percipované manželskými partnery, o hodnocení partnerem. Výsledky mohou být výchozím podkladem pro diskusi o vymezení mužské a ženské role v páru, v rodině v arabské populaci. Tato diskuse však překračuje rámec tohoto sdělení, vědomě proto setrváváme pouze na úrovni popisu, deskripce.

Arabské muže vnímají jejich manželky jako více průbojnější, než vnímají české ženy své muže. Jsou méně realističtí, jsou méně drsné povahy, jsou méně rozumoví, jsou méně samostatní, jsou méně odvážní a mají menší smysl pro celek. Arabské ženy jsou ve srovnání s ženami českými svými muži viděny jako

více průbojně, ctižadostivě, málomluvně, uvážlivě, dominantní, psychicky odolné. Tyto výsledky mají vztah ke skutečnosti, že maskulinita mužské a maskulinita ženské role v páru se ve skupině arabských respondentů téměř neliší.

Diskuse

Zjišťovali jsme inkonzistenci mužské a ženské role v páru a maskulinitu-feminitu mužské a ženské role v rodinách Arabů žijících ve státě Izrael v podmínkách eufunkčního manželství rodičovského páru. Rodiny arabské jsme porovnali s rodinami českými.

Tabulka 3. Charakteristiky mužů v hodnocení jejich ženami — porovnání arabských a českých rodin

vlastnost	arabské rodiny		české rodiny		t-test	p
	průměr	sm.odch	průměr	sm.odch		
	n = 45		n = 21			
průbojnost	6.09	1.56	4.95	1.77	2.63	0.01*
realističnost	4.00	2.58	5.57	1.32	-3.27	0.00*
drsnost povahy	1.98	1.27	3.62	1.32	-4.83	0.00*
rozumovost	3.00	1.91	4.86	1.56	-3.89	0.00*
ctižadostivost	4.87	1.91	5.52	1.40	-1.41	0.17
máломluvnost	4.13	1.56	3.33	1.93	1.80	0.08
samostatnost	4.62	2.05	5.95	1.28	-2.73	0.01*
uvážlivost	4.62	2.05	3.81	2.32	1.44	0.15
odvážnost	4.20	2.04	5.52	1.17	-3.34	0.00*
dominance	4.73	1.95	4.95	1.77	-0.44	0.66
psych. odolnost	5.11	1.76	4.66	1.85	0.94	0.35
klid	3.73	1.76	3.81	2.06	-0.15	0.88
smysl pro celek	2.96	1.62	4.52	1.72	-3.59	0.00*

ROLE ŽENY A MUŽE V EUFUNKČNÍM MANŽELSTVÍ ČESKÉM
A ARABSKÉM — PŘÍSPĚVEK K TRANSKULTURNÍ ANALÝZE

Tabulka 4. **Charakteristiky žen podle hodnocení jejich mužů — porovnání arabských a českých rodin**

vlastnost	arabské rodiny		české rodiny		t-test	p
	průměr n = 45	sm.odch	průměr n = 21	sm.odch		
průbojnost	5.67	1.91	4.24	1.55	3.00	0.00*
realističnost	3.64	2.41	3.81	1.44	-0.35	0.73
drsnost povahy	2.07	1.60	2.95	1.66	-2.07	0.42
rozumovost	3.31	2.04	2.61	0.97	1.86	0.07
ctižádostivost	5.29	1.53	4.14	1.68	2.74	0.01*
málomluvnost	4.02	1.39	2.67	1.28	3.78	0.00*
samostatnost	4.76	1.97	4.05	1.83	1.39	0.17
uvážlivost	4.60	1.71	3.19	1.70	3.13	0.00*
odvážnost	3.73	1.80	4.42	1.50	-1.54	0.13
dominance	4.42	1.80	3.38	1.12	2.87	0.01*
psych. odolnost	4.58	1.66	2.81	1.44	4.20	0.00*
klid	3.71	1.77	3.38	1.56	0.73	0.47
smysl pro celek	3.02	1.57	3.47	1.40	-1.13	0.26

Mezi skupinou arabskou a českou nebyl zjištěn žádný rozdíl v celkové míře inkonzistence mužské nebo ženské role ani v jejich složkách, tzn. v chybě v sebereflexi, předpokladu a ideálu.

Maskulinita mužské role v páru zjišťovaná dotazníkem TIR se u arabských a českých mužů neliší. Arabské ženy jsou maskulinnější než české, — přesněji řečeno, míra maskulinity ženské role v páru je v arabských rodinách vyšší než v rodinách českých. V míře maskulinity se ženská role v arabské rodině neliší od mužské role. Vysvětlení hledáme v konstrukci dotazníku TIR, který rozlišuje mezi obsahem mužské a ženské role v českých podmínkách, nikoli arabských. Směry dalších úvah může naznačit detailnější analýza obsahu mužské, resp. ženské role v dotazníku TIR. Na tomto místě jen konstatujeme, že arabští muži jsou vnímáni svými ženami, více než jsou čeští muži vnímáni svými ženami, jako průbojní, jsou méně realističtí, jsou méně drsné povahy, jsou méně rozumoví, jsou méně samostatní, jsou méně odvážní a mají menší smysl pro celek. Arabské ženy ve srovnání s ženami českými jsou svými muži viděny jako více průbojné, ctižádostivé, málomluvné, uvážlivé, dominantní, psychicky odolné.

U arabských manželských párů je významně nižší maskulinita muže percipovaná, významně nižší je maskulinita muže vyžadovaná, významně vyšší je maskulinita ženy percipovaná, reflektovaná, předpokládaná i ideální. Zjištění nižší percipované maskulinity mužské role je překvapující. Odpověď lze hledat ve struktuře dotazníku TIR.

Jedná se o první psychologický, takto zaměřený výzkum arabské populace v Izraeli. Výsledky mohou být jednak ihned využity při případové práci s klienty, představují totiž první normy a jednak naznačují směry dalšího výzkumu. S použitím stejných metod je možno zkoumat skupinu rodin dysfunkčních nebo rodin s nabízeným problémovým členem, např. dítětem. Je možno též zvážit další kroky při standardizaci dotazníku TIR na arabské populaci.

LITERATURA

- AKLA MUHAMMAD (1983): Rodinný systém. 1. díl. Ammán, Nakladatelství El-Rissala.
- DAN, J. – JANÍČKOVÁ, L. (1993): Role ženy a muže v eufunkčním a dysfunkčním manželství. SPFFBU, I 27, Brno.
- HRUŠÁKOVÁ M. a kol. (1992): Rodinné právo. Brno, PrF MU a MU v Brně.
- JANÍČKOVÁ, L. (1992): Mužská a ženská role v současném eufunkčním manželství. Diplomová práce, FF MU, Brno.
- KRIKAVOVÁ, A. – MENDEL, M. – MÜLLER, Z. (1990): Islám. Ideál a skutečnost. Panorama, Praha.
- MATĚJČEK, Z. (1994): O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Portál, Praha.
- MATOUŠEK, O. (1993): Rodina jako instituce a vztahová síť. Sociologické nakladatelství, Praha.
- MENDEL, M. (1994): Islámská výzva. Atlantis, Brno.
- MERENDA, P.F. (1993): Psychological Tests and Testing in Different Cultures: Borrowing from one Culture and Adapting to Another Culture. XVI. International School Psychology Colloquium, Banská Bystrica.
- MITTENECKER, E. (1968): Plánování a statistické hodnocení experimentů. 1. vyd., SPN, Praha.
- MOŽNÝ, I. (1997): Moderní rodina. Mýty a skutečnosti. Nakladatelství Blok, Brno.
- PLAŇAVA, I. – MOŽNÝ, I. (1981): TIR. Test inkonzistence rolí a percipované maskulinity – feminity muže a ženy v páru. Přručka. Psychodiagnostické a didaktické testy, Bratislava.
- PLAŇAVA, I. (1994): Komponenty a procesy fungující rodiny a manželství. Čs. psychologie, XXXVIII, č. 1.
- ROUDI, N. (1988): The Demography of Islam. In: Population Today, Vol.16, No.3.
- SHARABI HISHAM (1981): Úvod do studia arabské společnosti. Nakladatelství Al-Ahlija, Bejrút.

SOUHRN

Referujeme o výzkumu, jehož cílem bylo zjištění maskulinity mužské a ženské role v páru, a inkonzistence mužské a ženské sociální role v eufunkčních rodinách arabských obyvatel Izraele a jejich porovnání s rodinami českými. Zvolili jsme metodu extenzivního terénního výzkumu a použili dotazník TIR Test inkonzistence rolí a percipované maskulinity-feminity autorů I. Plaňavy a I. Možného, který jsme přeložili do arabštiny a získali tak první údaje pro standardizaci.

Zjistili jsme, že celková míra maskulinity mužské role se v obou skupinách neliší. Arabské ženy jsou ve všech složkách maskulinity maskulinnější než ženy české, jsou méně femininní. Nebyl zjištěn žádný rozdíl mezi skupinami v inkonzistenci rolí, tedy v „chybě ve vnímání partnera a sebe“. Arabské muže percipují jejich manželky jako více průbojné, méně rozumové, méně samostatné, než vnímají české ženy své muže. Výsledky jsou interpretovány a diskutovány.

**THE MALE AND FEMALE ROLES IN A WELL-FUNCTIONING
CZECH AND ARABIC MARRIAGES – A CONTRIBUTION
TO TRANS CULTURAL ANALYSIS**

We bring information about a research, the aim of which was to establish the amount of masculinity in the male and female roles in a couple, and the inconsistency of the male and female social roles in well-functioning families of Israelis of Arabic origin, and their comparison with Czech families. We applied the method of extensive field research, using the TIR questionnaire (Role inconsistency and perceived masculinity/femininity test), devised by authors I. Plaňava and I. Možný, which we translated into Arabic and thus obtained the first results suitable for standardization. Group I consisted of 45 married Israeli couples; group II consisted of 21 married couples from the Czech Republic. Both groups met the following requirements: both partners thought of their marriage as a happy one; they had been living together, unseparated, in their first marriage for at least 5 years; they had together at least one child aged 5–10; neither of the partners had ever been considering divorce nor been to a partnership advice bureau nor had spoken about possible divorce with his/her friends; there had been no serious somatic or psychic disorder neither in the present family nor in the families of the partners. We established that the overall degree of the male role masculinity was not different in the two groups. Arabic women scored in all the masculinity component parts greater masculinity than Czech women; they were found less feminine. No difference was found in the role inconsistency of the two groups, i.e. in relative deviation in the perception of the partner and oneself. Arabic men were perceived by their wives as more assertive, less rational, and less independent than Czech men were perceived to be by their wives. The results are interpreted and discussed.

Key words: Role inconsistency test, Masculinity/femininity, Marriage, Arabic women/men, Czech women/men, Interpersonal perception, Israel, the Czech Republic.

